

Epicur

Apunts i textos

1. Biografia

Epicur (341-270) va néixer a Samos, fill de pares atenencs. El seu primer mestre de filosofia va ser el platònic Pàfil. Quan tenia 18 anys va anar a Atenes per complir el servei militar i va poder escoltar les lliçons de Xenòcrates a l'Acadèmia. Acabava de morir Alexandre i Aristòtil havia fugit a Calcis, però és probable que Epicur conegués l'aristotelisme a través de Teofrast. Dos anys més tard va rebre a l'illa de Teos els ensenyaments de Nausífanos, deixeble de Demòcrit. Cap a 311 —després d'un cert temps de reflexió a Colofó— funda una escola a Mitilene (illa de Lesbos), que després es trasllada a Làmpsac. El 306 torna a Atenes i hi estableix la seva escola en un lloc anomenat «**el Jardí**». L'ambient que s'hi crea està en consonància amb les doctrines del mestre: s'admeten deixebles de totes les classes socials, fins i tot hi ha dones, i es viu en una comunitat d'amistat i en un ambient de discussió filosòfica al marge de tota activitat política. El 270 mor Epicur enmig de grans sofriments. Malgrat tot, encara té forces per escriure a Idomeneu: «T'escric aquestes línies en aquest dia feliç que és, malgrat tot, l'últim de la meua vida. Els dolors d'estómac i del ronyó m'escometen continuament. Però són compensats àmpliament pel goig de l'ànima quan recordo les nostres passades converses filosòfiques».

Epicur va ser un dels filòsofs més prolífics de l'antiguitat: va escriure més de cinquanta obres. Malgrat tot, han desaparegut del tot com a conseqüència de la incomprensió que va envoltar el seu pensament. Únicament, Diògenes Laerci ha conservat el text de tres cartes i posseïm algunes sentències conservades per la tradició (a més, hi ha una col·lecció de quaranta màximes i uns aforismes descoberts el segle passat en un còdex grec. L'escola de papirologia de Nàpols publica el que encara es pot desxifrar d'entre els papirs que es van trobar sota la lava del Vesubi, en una casa d'Herculà). Per això, cal recórrer als testimonis de Diògenes Laerci, Ciceró, Sèneca... i a deixebles llunyans com Lucreci, Filodem i Diògenes d'Enoanda. A la mort d'Epicur, els seus deixebles es van encarregar de perllongar la vida de l'Escola, i van romandre sempre absolutament fidels a la doctrina del mestre (en cap altra escola es va donar tal exemple de fidelitat). Al segle II a.C., van sorgir grups de seguidors d'Epicur fora d'Atenes, a Antioquia, Alexandria i Roma. L'escola romana té especial importància perquè gràcies a ella l'epicureisme és conegut a Roma. La gran figura de l'epicureisme serà sens dubte, Lucreci (95?-51?) (*De rerum natura*). I al centre epicuri de Nàpols es van formar Virgili i potser Horaci. Als primers segles del cristianisme la doctrina aconsegueix una gran difusió —És a Epicur a qui hagués atorgat les meves preferències però m'ho va impedir la meua creença en la immortalitat de l'ànima i en la sanció dels nostres actes», va escriure Sant Agustí— però lentament es disgrega i pràcticament desapareix deixant rera seu un record ple de malentesos i calúmnies. Només reapareixerà al segle XVII per obra de Pierre Gassendi (1592-1655).

2. Aprendre a ser feliç

Igual que l'estoïcisme, l'epicureisme és una filosofia de caràcter notablement sistemàtic però amb una **intenció** decididament **pràctica**: «Vana és la paraula d'aquell filòsof que no posa remei a cap mal de l'home. Perquè així com no hi ha cap benefici en la medicina que no expulsa les malalties del cos, tampoc n'hi ha en la filosofia si no expulsa el mal de l'ànima». En la *Carta a Meneceu* trobem el resum de les teories epicúries sobre la vida, la felicitat i el plaer. Epicur remarca la importància del cos com a fonament de la nostra existència. El punt de vista epicuri consistia a acceptar que el cos, amb totes les seves limitacions, és l'única *realitat que som* i que, per tant, és la veritable *mesura de les coses*. Això no obstant, aquesta «mesura» no és només una cosa intel·lectual, com semblava que deia la dita del sofista Protàgores. El cos i les seves necessitats simples i elementals són la garantia originària del nostre *benestar*. Per tant, el *plaer* del cos és un índex que marca la nostra manera d'estar en l'existència.

«El plaer és el bé més gran que expressa la nostra naturalesa [...] i per això diem que el **plaer és el principi i la fi de la vida feliç**, perquè l'hem reconegut com a bé primer i congènit, a partir del qual iniciem qualsevol elecció o aversió, i ens hi referim jutjant els béns segons la norma de la sensació».

Epicur, *Carta a Meneceu*

No cal dir que aquesta opinió sobre la importància del plaer ja es troba en alguns textos de Plató i del mateix Aristòtil. La filosofia és, doncs, una medicina de l'ànima. I de les tres parts que distingeix Epicur

—Canònica, Física i Ètica—, les dues primeres s'orienten clarament cap a la tercera. No s'estudia filosofia per presumir de cultura sinó per aprendre a ser feliç.

3. Física

La FÍSICA epicúria s'inspira en Demòcrit i és, per això, netament **materialista**. Els dos grans principis d'aquesta física són els següents: «En primer lloc, res no neix del no-res [...]. Quant a la resta, el **Tot consisteix en àtoms i buit** [...] i és infinit.» (*Carta a Heròdot.*) Així, els cossos no són sinó «sistemes» d'àtoms. I com que el nombre d'àtoms és infinit i l'espai buit també ho és, s'afirma que existeix un nombre igualment infinit de mons (com el nostre o diferents) que neixen i pereixen encara que el Tot és etern i imperible.

Els àtoms posseeixen únicament tres propietats: **grandària** (variable entre un màxim i un mínim però sempre invisible i indivisible), **figura** (*schéma*, sent limitat el nombre de figures dels àtoms) i **pes** (propietat mai afirmada explícitament per Demòcrit). El moviment dels àtoms en el buit no és efecte d'un suposat remolí original, com pretenia Demòcrit, sinó del seu pes. I Epicur va afegir una novetat important: els àtoms poden desviar-se espontàniament de la línia recta de caiguda i llavors es produeixen topades entre ells. Aquesta desviació o *parénklisis* (*clinamen*, a Lucreci) no és citada en els textos que es conserven d'Epicur però està clarament testimoniada per Lucreci, Diògenes d'Enoanda i Ciceró. Permet a l'epicureisme defugir el rígid determinisme de la física de Demòcrit i salvar la llibertat de l'home. Però per això no deixa de ser Epicur un **mecanicista**: no res a la Naturalesa esdevé amb vista a un fi: **tot és fruit de l'atzar** del moviment dels àtoms i **no hi ha intervenció divina** en la constitució dels mons.

Els àtoms no posseeixen sinó grandària, pes i figura, però els cossos que resulten de l'agregació dels àtoms posseeixen, a més, qualitats reals (color, etcètera) que es basen en la seva estructura atòmica (segons Demòcrit, les qualitats eren una cosa merament subjectiva).

L'ànima és material i mortal: és un agregat d'àtoms molt subtils que es troba estès per tot el cos. Segons el testimoni d'Aeci: »L'ànima, per a Epicur, és una mescla de quatre elements: foc, aire, buf vital i un quart element sense nom. Aquest últim és l'òrgan de la percepció; el buf vital determina el moviment: l'aire, el repòs i el foc, la calor del cos.» La percepció sensible es redueix al tacte (percebre és entrar en contacte amb una emanació d'àtoms del cos percebut), i el pensament és una espècie de sensació mediata que procedeix de la superposició de sensacions immediates. L'ànima és solidària amb el cos i per això és mortal: «Quan l'organisme sencer es dissol, l'ànima es dissipa.»

Quant **als déus**, Epicur admet la seva existència i ds considera éssers immortals i antropomòrfes que viuen en els espais intermundans, feliços i **sense intervenir per a res en el govern del món**: »Els déus existeixen, car en tenim un coneixement evident; però no són com la gent els imagina. L'impiu no és qui rebutja els déus de la multitud sinó qui accepta els caràcters que aquesta els atribueix.»

Totes aquestes teories físiques tenen una clara intenció polèmica i una **orientació ètica**. Epicur es proposa eliminar els mites i les supersticions per aconseguir que l'home pugui viure feliç i **sense cap por**. Els seus principals adversaris són la religió popular i la teologia astral de Plató. La Naturalesa no posseeix cap caràcter «diví», no ha estat creada pels déus per al profit de l'home, i els déus tampoc no intervenen en els esdeveniments naturals. Els fenòmens de la Naturalesa no han d'espantar-nos: poden ser explicats per múltiples causes naturals, i Epicur sol donar sempre més d'una explicació natural mentre sigui versemblant i allunyi els mites. Els déus no han d'inspirar-nos tampoc temor: és absurd pensar que éssers tan perfectes i feliços puguin experimentar sentiments d'ira o venjança. I no hi ha res darrera la mort: l'ànima es dissipa amb el cos i no ha de sentir-se amenaçada pels terrors d'ultratomba.

Encara que Epicur va dedicar a la Física tractats molt amplis —desgraciadament perduts—, considerava que bastava un breu resum que es pogués aprendre de memòria i ajudés a dissipar els temors i resoldre els dubtes. Tal és la carta a Heròdot que conclou amb aquestes paraules. «Confio que aquesta exposició és suficient si es domina amb precisió, encara que no entri en detalls, per proporcionar per si mateixa una incomparable i sòlida confiança, en comparació amb els altres homes [...]. Si es conserven aquestes explicacions en la memòria podran servir d'ajut contínuament...» I la carta a Pítocles conclou: «Conserva tot això en la memòria ja que així et mantindràs lluny del mite...»

3. Teoria del coneixement

La CANÒNICA de l'epicureisme substitueix La Lògica dels estoics i d'Aristòtil i és pròpiament, una teoria del coneixement. Epicur va menysprear la Lògica i la Dialèctica. Kant va denominar la filosofia d'Epicur «**sensualisme**» («sensisme»), ja que només admet com a real el que és objecte dels sentits i aquests com a única forma vàlida de coneixement. En efecte, Epicur assenyalava tres criteris de veritat:

1. La **sensació** (*aísthesis*), que és sempre una forma de contacte entre cossos (d'acord amb el materialisme epicuri) ja que s'explica per la impressió que produeixen en els òrgans dels sentits els efluis continus d'àtoms que procedeixen dels cossos exteriors. És sempre vertadera i posseeix

evidència (*enárgeia*) absoluta. L'error procedeix únicament de l'enteniment, però pot corregir-se mitjançant la confirmació amb sensacions posteriors.

2. L'**anticipació** (*prólepsis*), que és una espècie d'imatge general produïda per l'acumulació de sensacions semblants (no és un «concepte» en sentit estricte); és evocada per les paraules i permet «anticipar» objectes llunyans o futurs, com quan ens preguntem: és un cavall o un bou aquest animal que hi ha allà? Naturalment, l'anticipació ha de ser confirmada per la sensació per tal de ser considerada vertadera.
3. L'**afecció** o passió (*pathos*): tot el que patim o experimentem afectivament. El plaer i el dolor, que són les respostes immediates del cos a la sensació. D'aquesta manera, sensació, anticipació i afecció són les guies infal·libles de l'home en la seva existència en el món. Però Epicur assenyala un quart criteri de veritat, *lesphantastikai epibolai tes dianoias*, expressió difícil de traduir (potser «projeccions imaginatives de l'enteniment») i encara més difícil d'interpretar: sembla que permeten anar més enllà del que és sensible i gràcies a elles es pot conèixer l'existència dels àtoms.

4. Ètica

L'ÈTICA és La culminació del sistema. En efecte, segons la física materialista epicúria, l'home no és sinó un cos que es dissol amb la mort; i segons la canònica, són guia infal·libles per a l'home les modificacions del cos anomenades «sensacions» i les afeccions del cos que són el plaer i el dolor. Sobre aquestes bases només podia sorgir una ètica hedonista. La *Carta a Meneceu* ens facilita un resum d'aquesta ètica que va suposar una veritable novetat en el món grec:

«Dels **desigs**, els uns són naturals, els altres vans, i entre els naturals, n'hi ha que són necessaris i altres solament naturals. Dels necessaris, els uns són indispensables per a assolir la felicitat, altres per al benestar del cos, altres per a la vida mateixa. De manera que si els coneixem bé, sabrem relacionar cada elecció o cada refús amb la salut del cos o amb la tranquil·litat de l'ànima, car aquesta és la finalitat d'una vida feliç, i en vista d'això realitzem totes les nostres accions, per no sofrir ni sentir torbació. Tan aviat ho posseïm, qualsevol tempestat de l'ànima s'asserena, i l'home ja no té res més per desitjar. [...]

Per això diem que el **plaer** és el principi i la fi de la vida feliç, perquè l'hem reconegut com a bé primer i congènit, a partir del qual iniciem qualsevulla elecció o aversió, i ens hi referim jutjant els béns segons la norma del plaer i del dolor. I puix que aquest és el bé primer i connatural, per aquest motiu no escollim tots els plaers, sinó que de vegades renunciem a molts, quan se'n desprèn una incomoditat encara més gran. I molts dolors els considerem preferibles als plaers, si ens reporten un plaer encara més gran quan més temps hàgim suportat el dolor. Cada plaer per la seva pròpia naturalesa és un bé, però no tots s'han d'escollir. De manera semblant cada dolor és un mal, però no sempre s'ha de defugir el dolor. A mesura dels guanys i perjudicis s'ha de jutjar sobre el plaer i el dolor, car de vegades el bé es converteix en mal, i d'altres el mal és un bé.

La independència (**autosuficiència i autarquia**), la considerem un gran bé, no perquè sempre ens hàgim de conformar amb poc, sinó a fi que, si no posseïm gaire, el poc ens sigui suficient, car estem convençuts que de l'abundor en gaudeixen més dolçament aquells que mínimament la necessiten, i que tot el que la naturalesa demana és fàcil d'obtenir, i difícil allò que representa un caprici. Els aliments frugals proporcionen el mateix plaer que un àpat exquisit, quan satisfan plenament el dolor i la fam; i el pa i l'aigua produeixen el més gran plaer quan se'n nodreix qui en té necessitat. [...]

Quan diem que el plaer és l'única finalitat, no entenem els plaers dels dissoluts o dels cràpules, tal com alguns que desconeixen la nostra doctrina o no hi estan d'acord o la interpreten malament, sinó no sentir dolor al cos ni trasbals a l'ànima. Car ni els banquets i les festes contínues, [...] ens fan la vida agradable, sinó el **judici encertat (virtut)** que examina les causes de cada acte d'acceptació o de refús i sap guiar les nostres opinions lluny d'aquelles que omplen l'ànima d'inquietud. D'això n'és principi i màxim bé el seny, i per aquest motiu el **seny** —origen de totes les altres virtuts— és més apreciable que la mateixa filosofia, i ens ensenya que no existeix una vida feliç sense ésser al mateix temps assenyada, bella i justa, ni és possible viure amb prudència, bellesa i justícia, sense ésser

feliç, Car les virtuts són connaturals a la vida feliç, i el fet de viure feliçment va sempre acompanyat de la virtut.»

EPICUR, *Carta a Meneceu*.

Ja en aquest fragment assenyala Epicur que la seva doctrina corria el perill de ser mal entesa, com realment ho va ser. En primer lloc, la paraula *hedoné* es presta a confusions. Potser la millor traducció no és «plaer» sinó «gaudi». És cert que Epicur afirma que «l'arrel de tot bé és el plaer del ventre», però amb aquesta afirmació només vol indicar que les necessitats bàsiques han d'estar mínimament cobertes. D'una altra banda, també fa la impressió que el plaer s'identifica amb l'absència de dolor. Però Epicur tampoc no predica una absoluta indiferència. Quan escriu: «Salto de goig quan m'alimento de pa i aigua», manifesta la seva veritable actitud: es tracta de saber gaudir del que és natural i moderat sense pretendre anar més enllà.

En la *Carta a Meneceu* trobem el resum de les teories epicúries sobre la vida, la felicitat i el plaer. Epicur remarca la importància del cos com a fonament de la nostra existència. El punt de vista epicuri consistia a acceptar que el cos, amb totes les seves limitacions, és l'única *realitat que som* i que, per tant, és la veritable *mesura de les coses*. Això no obstant, aquesta «mesura» no és només una cosa intel·lectual, com semblava que deia la dita del sofista Protàgores. El cos i les seves necessitats simples i elementals són la garantia originària del nostre *benestar*. Per tant, el *plaer* del cos és un índex que marca la nostra manera *d'estar* en l'existència. No cal dir que aquesta opinió sobre la importància del plaer ja es troba en alguns textos de Plató i del mateix Aristòtil.

4.1. Organitzar els desitjos

Plaer i dolor són, doncs, els dos principis fonamentals de l'existència. Cal organitzar els desitjos que constitueixen un motor de l'existència. El problema consisteix en el fet que es poden alimentar els desitjos que no són naturals ni necessaris. La «màxima» XXIX fa un comentari dels diferents tipus de desitjos:

- **Naturals i necessaris:** els que eliminen el dolor, com la beguda i el menjar.
- **Naturals però no necessaris:** els que només coloreixen el plaer, però no extirpen el dolor, com els aliments refinats.
- **Ni naturals ni necessaris:** per exemple, la fama, les corones i les estàtues.

És ben evident que en el món actual aquesta mena de plaers que no són ni naturals ni necessaris podrien presentar una llista més interessant i molt més complexa. El fet d'haver intuït que la societat i els interessos que hi lluiten poden arribar a «construir artificialment» desitjos és una aportació brillant de l'epicureisme. Aquests «**desitjos artificials**» no solament degraden la nostra pàtria vertadera, que és el cos i la natura, sinó que provoquen, a més, la violència i la insolidaritat.

Per això, Epicur distingeix entre plaers naturals i necessaris, plaers naturals i no necessaris i plaers ni naturals ni necessaris: només els primers fan feliç l'home, i l'home prudent intenta allunyar el desig dels altres. Epicur considerava el **plaer com absència de dolor**. Defensava la superioritat dels plaers passius davant dels actius.

- Els **plaers actius** o cinètics consisteixen a aconseguir un fi desitjat, després d'un fort i potser dolorós sentiment de desig.
- Els **plaers passius** es gaudeixen en un estat d'equilibri i d'absència de dolor. D'aquesta forma, proscriu el plaer sexual si va acompanyat d'una passió violenta.

Així, l'hedonisme d'Epicur contrasta amb el d'Aristip de Cirene, segons el qual calia buscar plaers «en moviment», actius, i l'absència de dolor no podia ser considerada com un plaer. A tal tipus d'hedonisme s'oposaren Plató i Aristòtil, els quals van contraposar els plaers intel·lectuals de l'ànima. Epicur funda un nou hedonisme. La felicitat és en els plaers —o, millor, gaudis— del cos mentre siguin naturals, moderats i en calma; a més, també considera els gaudis de l'ànima (com són els de l'amistat o els records plaents) i fins i tot afirma que poden ser superiors als del cos ja que aquests només afecten el present; en canvi, els l'ànima abasten el passat, el present i el futur.

D'aquesta manera, el tipus de «**savi**» que proposa Epicur difereix molt del «savi» estoic: no és l'home sinó qui gaudeix moderadament del que és natural i necessari; d'una altra banda, enfront del cosmopolitisme estoic, Epicur és **apolític** i prefereix la soledat o la companyia d'uns pocs; i la seva llibertat no és l'acceptació de la necessitat de la Naturalesa: sap que la Naturalesa és lliure de determinisme (gràcies a l'espontaneïtat dels àtoms) i que ell pot ser amo del seu destí temporal; a la fi, **viu sense cap temor**: la mort no l'afecta ni l'aterra, els déus no intervenen en la seva vida, no hi ha un càstig futur, els fenòmens naturals no amaguen cap colera divina, els plaers naturals són fàcils d'aconseguir i el dolor pot ser vençut... Sens dubte, aquest ideal no pot considerar-se al marge de la difícil època que el va veure néixer. Per a Epicur només un home així podria ser feliç en un moment en què dominaven els terrors i les històries col·lectives.

4.2. El principi d'autarquia

Estar en el món vol dir, consegüentment, saber escollir. En aquest sentit, el cos també ajuda a trobar els desitjos adequats; però les tries que es facin cal que contribueixin a l'autarquia i l'autosuficiència de la persona. Aquesta afirmació del propi jo enfront de les possibilitats *naturals* o *antinaturals* amb què es presenta el *món en què vivim*, és un indicatiu que hem assolit un equilibri que Epicur, seguint Demòcrit, anomena amb el terme **ataràxia**, que significa *serenitat de l'ànima*.

«També considerem un bé gran l'autarquia, no perquè sigui sempre bo conformar-nos amb poc, sinó perquè si no en tenim gaire, amb aquell poc ja en tinguem prou. Car estem convençuts que gaudeixen més gratament de l'abundància els qui menys la necessiten i que tot el que és natural és fàcil d'assolir i difícil el que és va i capriciós. A més, els aliments senzills proporcionen el mateix plaer que els exquisits quan satisfan el dolor que la seva carència provoca, i el pa i l'aigua són causa del plaer més gran quan s'alimenta amb ells qui en té necessitat.»

Tal com hem vist amb aquest text, el plaer resta en un lloc gairebé ascètic i té ben poca relació amb la crítica que s'ha fet a l'excés epicuri. De tota manera, Epicur no deixa de presentar una posició molt radical en formular aquesta defensa del plaer: «Escupo sobre la *moral* i sobre els qui l'admoren quan no produeix cap mena de plaer» (*frag.* 512). Aquest radicalisme s'explica quan es volen amagar els principis de la natura, com ara el plaer i el dolor, amb paraules que potser ja han perdut el significat, encara que continuï sonant bé i serveixin a la societat per valorar superficialment la conducta dels homes. La màxima XX ens presenta una profunda interpretació del principi d'autarquia en relació amb la corporeïtat:

«La carn posa els límits del plaer com a il·limitats i voldria un temps il·limitat per assolir-los. Però la *reflexió*, que s'adona de la finalitat i els límits de la carn i que ha dissolt els temors davant l'eternitat, ens proporciona una vida perfecta.»

Així doncs, la *intel·ligència* constitueix la veritable excel·lència o virtut, i d'ella broten totes les altres qualitats solidàries dels homes.

4.3. L'amistat

La teoria del plaer sembla que indica un cert predomini de l'egoisme, així com dels interessos individuals. Si el cos és el nostre fonament, el plaer i el dolor són les manifestacions d'una sensibilitat preocupada sempre pels *propis* èxits o fracassos. L'amistat, això no obstant, ens treu de nosaltres mateixos i ens projecta vers els altres. «L'amistat dansa al voltant de la terra i, com un herald, ens anuncia a tots que despertem per a la felicitat.»

La vida senzilla i l'amistat són la millor manera d'adquirir la màxima felicitat. Epicur distingeix entre amistat (*philia*) i amor eròtic (*éros*). La passió eròtica, el desig intens de tenir relacions sexuals, i el matrimoni és, per a Epicur, una font de preocupacions i dolors més que no pas de plaer. En canvi, l'amistat ens proporciona la seguretat de tenir l'ajut, és una mena d'assegurança d'ajuda mútua i estima mútua. La manca d'amics produeix ansietat i intranquil·litat pel futur.

Epicur també dibuixa les línies d'una **moral utilitària** que ja es trobava en les reflexions d'Aristòtil. Necessitem els altres perquè és l'única manera que puguem sobreviure. «Ningú no escolliria la vida si hagués d'estar sol», havia dit Aristòtil (*Ètica a Nicòmac* VIII, 1155a).

Tanmateix, sorprèn el *rebuig a tota participació en la vida política*. El lema **viu ocult** determina la vida del savi; altrament es perd la pau interior. «Vana és la filosofia que no serveix per posar remei al sofriment humà» (*frag.* 221). A l'epicureisme no li interessa l'acció política ni la fama, però li preocupa la vida en societat. Propugna uns nous vincles entre els éssers humans regits per la igualtat i el rebuig de tota forma de domini.

5. Apèndix. L'estoïcisme i l'escepticisme

5.1. Els estoics

Cap al 300 a.C., Zenó començà a ensenyar l'ideal de vida que havia anat madurant a partir dels seus contactes amb cícnics, megàrics i altres. El seu lloc de reunió era en un **pòrtic** bellament pintat a l'Àgora d'Atenes; pòrtic pintat en grec és *stoa poikile*, de manera que els seus seguidors foren anomenats *els del pòrtic*, els estoics. Zenó ben aviat adquirí una gran reputació i, a diferència dels cícnics, els seus oients pertanyien a totes les classes socials; fins i tot alguns d'ells eren molt poderosos. També a diferència

dels epicuris, que rebutjaven tota implicació política, els estoics acolliren en la seva escola polítics i governants.

Mort Zenó, el seu deixeble Cleantes d'Assos fou el cap de l'escola; posteriorment, Crisip posà en ordre i estructurà el conjunt d'idees estoiques. Els estoics, de la mateixa manera que els epicuris, divideixen la filosofia en tres parts: lògica, física i ètica. Com a homes immersos en la crisi d'identitat de l'hel·lenisme, també cerquen una guia de salvació que permeti de superar el malestar produït per la pèrdua de la polis i els conflictes posteriors.

- **La física.** La concepció que els estoics tenen de l'Univers, la seva física, configura el conjunt de la seva filosofia, especialment la seva ètica. La física cosmològica dels estoics concep l'Univers com **un ésser viu** integrat per dos principis: una matèria passiva i una ànima activa que li dona força, vida i sentit. Aquest ésser viu és matèria i intel·ligència, una intel·ligència o racionalitat, **un logos** que el regeix i determina (aquí podem veure la influència d'Heràclit en la física estoica). Els estoics identifiquen l'Univers amb Déu; és, doncs, una **física panteïsta**: el cosmos està ordenat per una intel·ligència divina, tot està prèviament determinat, cap esdeveniment no és conseqüència de l'atzar (**determinisme**). La presència de la divinitat en les mateixes entranyes del cosmos exigeix que aquest, globalment, sigui perfecte. Tot el que s'esdevé en l'Univers respon a un sentit; tot el que li passa a l'home, un microcosmos dins el macrocosmos, també té una racionalitat. El **savi** és el qui **comprèn el que s'esdevé i ho accepta**.
- **La lògica.** El *logos* és el principi actiu que regeix el cosmos, però és també llenguatge i raó: la lògica estoica cerca d'estudiar el nostre discurs o llenguatge. Fonamentalment, és una lògica proposicional que té les seves arrels en la preocupació de l'escola de Mègara pel llenguatge i el que es pot dir sense paradoxa.
- **L'ètica.** Els estoics basen la seva ètica en **l'acceptació del que s'esdevé** (viure d'acord amb la natura) i en l'absència de desig. Creuen que **tot el que succeeix** en el món està regit **pel logos** i que **l'acceptació d'aquest destí** és la millor pauta ètica. L'ètica estoica estableix que, en un Univers determinat per un ordre racional, l'home només pot trobar la felicitat en l'acceptació de l'ordre còsmic. La llibertat humana rau en l'acceptació de la determinació, en l'acceptació del que és necessari i inevitable; no en la revolta davant l'inevitable. Si raonem correctament, conclourem que el millor és acceptar l'ordre natural. La virtut o excel·lència és viure d'acord amb la natura, i aquesta segueix un ordre inflexible, un destí. Malgrat aquest destí, aquesta connexió que encadena tots els esdeveniments, els estoics parlen de llibertat. Sembla com si per a ells, la llibertat no fos res més que conèixer el que s'esdevindrà i acceptar-ho. L'home lliure seria aquell que no permet que cap passió o desig pertorbi l'acceptació de l'ordre còsmic; aquesta impertorbabilitat (*ataràxia*) és la virtut dels forts. Així, doncs, l'estoïcisme identifica la perfecció humana amb *l'apatheia*, apatia (absència de passions o desitjos); l'ideal és el de l'home impertorbable que continua immutable davant els infortunis. El seu lema era «*Sustine et abstine*», **aguanta i renuncia**. —El savi estoic se sent, també, **cosmopolita**, ciutadà del món.

5.2. Els escèptics

El seu nom prové del grec *skeptomai*, que vol dir *examinar atentament*. Després de l'examen acurat de la realitat que l'envolta, l'escèptic considera que res no es **pot conèixer amb exactitud i certesa**. Podríem descobrir actituds escèptiques en molts pensadors que han qüestionat la possibilitat d'assolir veritats fermes; recordem, entre els sofistes, Gòrgies, aquell professor de la democràcia atenesa que considerava que no podem tenir seguretat en el coneixement.

El fundador de l'escèpticisme hel·lenístic fou **Pirró** (360 - 275 a.C.), nascut a Elide, una polis del Peloponès. Es dedicà a la pintura i fou deixeble del megàric Euclides, però quan Alexandre preparà la seva guerra contra els perses, s'allistà en el seu exèrcit i l'acompanyà en totes les seves campanyes fins a l'Índia. Hem de suposar que aquesta llarga expedició, en què observà pobles i costums ben diferents, el dugué a pensar que **no hi ha cap fonament racional per a preferir** una pauta de conducta o **una acció moral a una altra**. Així, pensà que era obligat d'acceptar els costums del país en què hom es trobava sense emetre cap judici valoratiu.

Tant Pirró com el seu deixeble **Timó** (320 - 235 a.C.) defensaren que la raó humana no pot penetrar fins al cor de les coses; només en podem captar les aparences. Com que mai no podem conèixer les coses tal com són, no podem assegurar res ni tenir certesa sobre cap tema; per tant, no podem emetre els judicis següents: "això és cert", "allò altre és fals", "aquesta cosa és així"..., i si ho fem, no hi ha manera de saber si estem afirmant la veritat. Un cop s'arriba a aquesta conclusió, l'escèptic considera que és millor **abstenir-se d'emetre judicis** (*epokhé*), ja que hom no tindrà mai la seguretat de llur validesa.

En conseqüència, la posició més assenyada, la posició del savi, és la de **l'abstenció de judici**, en grec *epokhé*, és a dir, la renúncia total a saber res amb certesa i a opinar amb seguretat sobre cap tema.

L'escèptic que practica aquesta abstenció o suspensió del judici creu que viu en un món d'aparences la realitat del qual mai no podrà conèixer, i justifica aquesta actitud de dubte sistemàtic amb **els cinc trópos**,

- 1) La relativitat de les opinions, que fa dubtós tot principi. Cada persona té la seva opinió sobre un mateix tema, i cadascú pensa que la seva opinió és encertada i que les dels altres són falses.
- 2) La necessitat de cercar fins a l'infinit si volem trobar un primer principi en què es basin els altres principis. Quan trobem la resposta a un "per què", després ens trobem amb un altre "per què" que no sabem resoldre.
- 3) La relativitat de les percepcions, que fa que cada ésser humà emeti un judici diferent. Per exemple, una persona a qui no agradi gens ballar dirà que la dansa és una diversió absurda.
- 4) El caràcter hipotètic de qualsevol premissa, ja que només podem basar-les en judicis relatius.
- 5) La necessitat d'acceptar (abans de demostrar res) allò precisament que es pretén demostrar, ja que per a admetre que es pot demostrar res, primerament hem d'acceptar que és possible demostrar quelcom. Aquest *trópos* és conegut com "el cercle viciós".

raons que, segons l'escepticisme, fonamenten la desconfiança davant el coneixement. *L'epokhé* és molt més que un principi lògic defensor del dubte com a actitud més raonable, és un principi ètic que proposa com a actitud vital la renúncia a decidir, l'aturada o suspensió de tota mena de judici.

Ara bé, per tal de poder viure dins de la societat, els escèptics acostumaven a acceptar els coneixements "més probables" i les normes ètiques de la comunitat en què vivien, tot i que creien que era impossible saber amb certesa si aquests coneixements i normes eren vàlids o no.

6. Textos

Carta a Meneceu

Epicur a Meneceu, salut.

Que ningú, pel fet de ser jove no dubti a filosofar, ni per haver arribat a la vellesa no es cansi de filosofar. Ja que, per assolir la salut de l'ànima, mai no s'és ni massa jove ni massa vell. Aquell que diu que encara no li ha arribat l'hora, o que ja li ha passat l'edat de filosofar, és com el que diu que per a la felicitat no ha arribat encara el moment, o bé que ja li ha fugit. Per tant, han de filosofar el jove i el vell. El vell, perquè tot envellint es mantingui jove de felicitat gràcies als records passats. El jove, perquè pugui ser jove i vell alhora per la seva impertorbabilitat enfront del futur. Ens cal meditar, doncs, sobre les coses que ens reporten felicitat, ja que si posseïm la felicitat, ja ho tenim tot, i si ens manca la felicitat, fem tots els possibles per posseir-la.

[Concepció dels déus]

Medita i practica els principis que sempre t'he recomanat, tot considerant-los com a elements necessaris per assolir una vida feliç. Considera abans de tot la divinitat com un ésser incorruptible i feliç, tal com ens suggereix la noció comuna d'allò diví, i no li atribueixis mai res de contrari a la seva immortalitat ni impropis de la felicitat. Pensa que li corresponen tots aquells atributs que contribueixin a mantenir-li la felicitat plena juntament amb la immortalitat. Perquè sí que hi ha déus, el coneixement que en tenim és evident, però no són tal com la majoria de la gent creu. La gent els atribueix qualitats contradictòries amb la noció que en té. Per tant, no és impiu qui renega dels déus de la majoria de la gent, sinó qui aplica les opinions de la majoria de la gent als déus; perquè les afirmacions de la gent vulgar sobre els déus no són nocions prèvies, sinó suposicions falses. Segons aquestes falses suposicions els majors mals i els beneficis més grans provenen dels déus. Els déus, lliurats contínuament a les seves pròpies

virtuts, només accepten i es fan estimar pels seus semblants, i consideren estrany tot allò que no és de la mateixa mena.

[La mort i els mals de la vida]

Acostuma't a pensar que la mort no és res per a nosaltres, ja que tot el bé i el mal resideixen en les sensacions, i precisament la mort és la privació de la sensació. Per tant, el fet de conèixer correctament que la mort no és res per a nosaltres ens fa satisfactòria la mortalitat de la vida: no perquè hi afegeixi un temps infinit, sinó perquè ens allibera de l'enyorança desmesurada d'immortalitat. Viure no té res de terrible per a qui està convençut que el no viure no té res de terrible. Per tant, és un estúpid aquell que afirma témer la mort no perquè li dolgui en el moment que es presenti, sinó perquè pateix preveient-la: ja que allò que en presentar-se no ens fa mal, no té sentit que ens angui durant l'espera. El més terrorífic dels mals, la mort, no ens afecta en absolut a nosaltres, perquè mentre som vius, la mort no existeix; i quan la mort és present, nosaltres ja no hi som. Així doncs, la mort no és real ni per als vius ni per als morts, perquè, dels primers, n'està allunyada i, quan s'apropa als segons, aquests ja han desaparegut. Malgrat això, la majoria de la gent tan aviat refusa la mort com el més gran dels mals, com la demanen com al remei dels mals d'aquesta vida. El savi ni rebutja de viure ni té por de no viure, perquè per a ell ni el viure és un mal, ni considera tampoc un mal la mort. I així com, entre els aliments, no escull els més abundants, sinó els més agradables, de la mateixa manera no és el temps més llarg que li és més dolç, sinó el de plaer més intens.

Aquell qui exhorta el jove a una bona vida i el vell a una bona mort no té seny, no solament per totes les coses agradables que té la vida, sinó també perquè la meditació i l'exercici de viure bé i el de morir bé són una mateixa cosa. I encara molt pitjor aquell qui diu que és bell no haver nascut,

*però, ja que s'ha nascut, travessar les portes de l'Hades
com més aviat millor.*

perquè, si això ho diu convençut, per què no plega de viure tot seguit? En té tot el dret, si s'ho ha pensat bé. Contràriament, si és que ho diu de broma, tracta amb banalitat afers que no ho permeten.

[El futur]

Cal recordar també que el futur no és del tot nostre, però tampoc no ens deixa de pertànyer del tot. Per tant, no hem d'esperar-lo com si s'hagués d'acomplir amb tota seguretat, ni hem de desesperar com si no hagués de realitzar-se mai.

[El destí i l'atzar]

Perquè, qui podries considerar superior a aquell que té opinions piadoses envers els déus i es mostra impàvid en relació a la mort, que coneix què és el bé segons la naturalesa i té clara consciència que el límit dels béns és fàcil d'assolir i el límit dels mals, al contrari, és de poca durada o bé comporta penes lleugeres, que es burla del destí que alguns consideren senyor absolut de totes les coses, afirmant que algunes es produeixen per necessitat, altres casualment, i que altres, en fi, depenen de nosaltres, ja que veu que la necessitat és irresponsable, l'atzar inestable, en canvi la nostra voluntat és lliure i per aquest motiu digna de merèixer retrets o lloances? Gairebé era millor creure en els mites sobre els déus que ser esclau de la predestinació dels físics; ja que aquells ens donaven l'esperança de poder commoure els déus mitjançant les ofrenes; el destí, en canvi, és implacable. El savi no considera l'atzar com una divinitat, tal com creu la majoria de la gent, ja que cap acte dels déus no es troba mancat d'harmonia, ni considera l'atzar com una causa no fonamentada en la realitat, ni creu tampoc que doni als humans cap bé o cap mal respecte a la seva vida feliç, sinó tan sols que l'atzar és l'origen de grans béns i de grans desgràcies. El savi creu que val més ser assenyadament desgraciat que insensatament feliç; però és d'altra banda millor que en les nostres accions el bon judici sigui coronat per la fortuna.

Màximes capitals

[Els déus]

I. Els éssers feliços i incorruptibles no pateixen trastorns en si ni els provoquen en altres; de manera que no estan sotmesos a indignacions ni a agraïments, ja que coses com aquestes són pròpies dels éssers febles. [En altres llocs diu (Epicur) que els déus es poden conèixer per mitjà de la raó: n'hi ha que els percebem en la seva existència numèrica i altres en forma humana, segons una similitud a partir d'un corrent continu dels simulacres similars que contribueixen a completar el mateix objecte.]

[La mort]

II. La mort no és res per a nosaltres; ja que allò que és dissolt ja no té sensibilitat, i allò que no té sensibilitat no és res per a nosaltres.

[Dolor]

III. El límit de la grandesa dels plaers és l'abolició de tot patiment. A tot arreu on hi ha plaer, mentre aquest perdura, no hi ha patiment ni pena ni barreja d'aquestes dues coses.

IV. El dolor a la carn no perdura molt de temps ininterrompudament, sinó que el moment més agut dura un temps molt breu, i el que amb prou feines és més intens que el plaer de la carn, tampoc no es dona gaires dies. Fins i tot en les malalties llargues el plaer del cos excedeix el dolor de la carn.

[Vida feliç i virtut]

V. No és possible una vida feliç si no és assenyada, bella i justa, ni es pot viure amb seny, amb bellesa i amb justícia sense viure feliç. Qui no té allò amb què la vida és assenyada, bella i justa, no és possible que aquest visqui feliç.

[Seguretat]

VI. Per tenir seguretat per part dels humans, el poder i la reialesa són un bé natural, sempre que serveixin per obtenir tal seguretat.

VII. Alguns han volgut ser famosos i cèlebres perquè creien que així obtindrien seguretat entre els humans. Si d'aquesta manera la seva vida és segura, han aconseguit un bé natural; però, si no és segura, no han aconseguit l'objectiu natural al qual tendiren des d'un principi.

[Plaers]

VIII. Cap plaer no és per ell mateix un mal. Tanmateix, allò que produeix certs plaers comporta un nombre més gran de molèsties que de plaers.

[La vida del savi]

XIV. Quan s'ha aconseguit fins a un cert punt la seguretat entre els humans, gràcies al benestar i a una posició sòlida, la seguretat que prové de la tranquil·litat i de l'aïllament de la gent esdevé més pura.

XV. La riquesa natural té uns límits i és fàcil d'aconseguir. La de les ambicions vanes no té cap límit.

XVI. L'atzar incideix ben poc en el savi; les coses més importants i crucials les ha administrades la reflexió i les administra i continuarà administrant durant tota la seva vida.

XVII. El just és absolutament impertorbable. L'injust va ple de moltíssima confusió.

[Plaer i dolor]

XVIII. Tan bon punt el dolor produït per la necessitat ha estat abolit, el plaer de la carn no augmenta, sinó que només varia. El límit del plaer de la ment neix de la consideració d'aquestes coses i de les coses de la mateixa mena, les quals havien causat a la ment els temors més grans.

XIX. El temps il·limitat conté igual plaer que el temps limitat, si es mesuren els límits dels plaers amb la reflexió.

XX. La carn concep com a il·limitats els límits del plaer, i caldria un temps infinit per proveir-la. La ment, però, que ha calculat el fi i el límit de la carn, i s'ha alliberat dels temors sobre l'eternitat, prepara la vida perfecta i així ja no tenim cap necessitat d'un temps infinit. Tanmateix, no defuig el plaer i, quan les circumstàncies preparen l'adéu a la vida, no se'n va com si trobés a faltar res de la vida més bona.

XXI. Qui ha comprès els límits de la vida, sap que és fàcil d'aconseguir allò que elimina el dolor causat per una mancança i allò que converteix la vida sencera en perfecta. Per tant, no li calen per a res aquelles coses que impliquen competitivitat.

XXVI. Tots aquells desitjos que en cas de no ser satisfets no produeixen dolor, no són necessaris, sinó que posseeixen un afany fàcil d'eliminar quan apareixen com a difícils d'aconseguir o com a perjudicials.

[Amistat]

XXVII. De totes les coses que la saviesa se'n procura per tal que la vida en la seva integritat sigui feliç, la més important, de molt, és el benefici de l'amistat.

XXVIII. La mateixa convicció que ens dóna seguretat que no hi ha mal etern ni de llarga durada, ens fa reconèixer també que, pel que fa a les coses limitades de la vida, l'amistat ens dóna la seguretat més aconseguida.

[Classificació dels desitjos]

XXIX. Dels desitjos uns són naturals i necessaris. Altres són naturals i no necessaris. D'altres no són ni naturals ni necessaris, sinó que s'originen d'una opinió vana. [Epicur considera com a naturals i necessaris els que alliberen del dolor, com la beguda en cas de set; naturals, però no necessaris els que solament canvien el plaer sense eliminar el dolor, com els aliments exquisits; ni naturals ni necessaris, com les corones, la fama i l'erecció d'estàtues.]

XXX. Aquells desitjos naturals, que en cas de no ser satisfets no produeixen dolor i que el seu desig comporta tensió, neixen de l'opinió vana i, si no es dissipen, no és a causa de la seva pròpia naturalesa, sinó de la vana opinió dels humans.